

Володимир Поляков, к. філос. н.

Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, Україна

ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФІЇ У ДОБУ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Volodymyr Polyakov, PhD in Philosophy

Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine

THE SUBJECT OF PHILOSOPHY IN THE ERA OF TRANSFORMATION OF UKRAINIAN SOCIETY

"The battle for the philosophy" in 2015 showed a number of important problems in Ukrainian philosophy. Some of them are: 1) the internal analysis of philosophy itself and all regarding its subject matter and other key principles; 2) ways to overcome ideologymania and scholasticism in the philosophical sphere; 3) state of sources and ways of its significant improvement; 4) professional terminology and introducing philosophical spelling; 5) State of the philosophy teaching and the development of humanitarian policy principles regarding its improvement. Widely distributed definition of the subject-matter of philosophy is criticized as such, which does not meet the needs of the present time. Ukrainian philosophical community needs to intensify the study of fundamental philosophical issues with the aim of clearing the conceptual world-view space of mental simulacra and become the initiator of new humanitarian policy development. The next problem is overcoming the ideologymania of philosophy. Philosophical community has become the prime mover of programs development of measures with the aim of radical improvement of primary philosophical sources and different ways development as for significant expansion of the Ukrainian knowledge using modern informational technologies. Philosophy as a science about human personality should receive its true form as the modern personalizm.

Key words: history of Ukrainian philosophy, Marxist philosophy, Stalin's philosophy, dialectical materialism, historical materialism, philosophical education, personalizm.

Трансформація українського суспільства неможлива без появи і формування нової інтелігенції, яка шанує і плекає особистість, фундаментальні та гуманітарні науки, – особлива роль серед яких належить філософії. Отже така інтелігенція здатна на конструктивну критику суспільних процесів і політики державних інституцій, здатна вести за собою маси на подолання перешкод до побудови демократичного суспільства і виконати функцію консолідації нації своєї країни. Множину проблем, з якими зіткнулась інтелігенція в Україні, висвітлила дискусія філософської громадськості щодо викладання філософії у вищих навчальних закладах. Певні аспекти цієї дискусії знайшли своє висвітлення у «Філософській думці» (2015, № 6). Я цілком поділяю висновок автора, що «успіх громадського спротиву, який дав змогу певною мірою зберегти місце філософії в освітньому процесі, не розв'язує проблему раз і назавжди, а лише відтерміновує той момент, коли вона знову дасть про себе знати»¹. Метою цих нотаток і є скромне бажання сприяти розв'язанню тих проблем, які неабияк струснули філософську спільноту. Однією з тих проблем є питання щодо предмету філософії.

На моє глибоке переконання «битви за філософію» 2015 року висвітлили цілу низку важливих проблем в українській філософії, які не були ретельно і широко обговорені фахівцями з різних причин. Одні вважали що й так усе зрозуміло, а інші – що не варто будити лихо поки воно тихо. Отже, дочекалися... Якщо самі розумники і розумниці від філософії усунулися від їх розв'язання, то життя «усунуло» самих розумників. Як тут не пригадати відому тезу Г.В.Ф. Гегеля: «Що розумне – те дійсне; І що дійсне – те розумне»². Звідси з невідворотністю слідує висновок: все нерозумне є

¹ Ясна, І. (2015). Чи потрібен «ребрединг» український філософії? *Філософська думка*, 6. Київ: Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, 24.

² Гегель, Г.В.Ф., Осадчук, Р. Кушнір, М. (пер. з нім.) (2000). *Основи філософії права, або природне право і державознавство*. Київ: Юніверс, 13.

тимчасовим і мінливим, і тільки справа випадку, коли саме воно буде відкинута. Тому українська філософія нагромадила ряд проблем, без ґрунтовної рефлексії над якими годі сподіватися на вихід її з того марґінального стану, на який її штовхає освітня політика уряду. Спробую окреслити хоча б деякі з них: 1) «внутрішній аналіз самої філософії»¹, насамперед, усе що стосується її предмета й інших ключових принципів; 2) шляхи подолання заідеологізованості та схоластичності у філософській галузі; 3) стан першоджерел і шляхи суттєвого покращення цього стану; 4) професійна термінологія і впровадження єдиного правопису філософських понять, термінів та імен; 5) стан викладання філософії та розробка засад гуманітарної політики щодо його покращення та багато ін.

Коли наголошують на наявності «двох основних брендів філософії, ...перший – філософія як наука наук та більш пізній – філософія як світогляд» (В. Попов)², то після цього слід додати, що обидва вони, м'яко кажучи, є застарілими. Бо традиція вважати філософське міркування «наукою наук» походить, принаймні, від Платона³ і закінчується Г.В.Ф. Гегелем. Бо саме останній у своїй «Енциклопедії філософських наук»⁴ здійснив тисячолітню мрію попередників і створив всеохопну, універсальну систему знання про знання, довгоочікувану і омріяну «Науку наук». Але на Гегелі вона власне і закінчилася, бо у середині XIX століття науки нарешті вивільнилися від «полону» філософії, так як на той час вже наука проголошується взагалі не філософією (О. Конт), а філософія перестає вважатися наукою (І. Кант). І з того часу будь-які свідомі спроби «затягти» якусь науку під філософію слід вважати «нетверезою прозою». Цей культурологічний термін стане краще зрозумілим, коли пригадати ту оцінку, яку дав В. Віндельбанд філософії Гегеля: «Система Гегеля – это великое назидательное стихотворение. Основной характер его – дидактический, и в силу поучительности, отличавшей личность ее творца, она, по сравнению с другими предшествовавшими ей системами, представляется в виде трезвой прозы»⁵.

Отже, із середини XIX століття відношення філософії та науки змінюються і стають демократичними і рівноправними. Тобто філософія не краща і не вища від інших наук, але вона й не гірша і не нижча за них. Водночас постає дисциплінарний розподіл єдиної Науки (будемо позначати її з великої букви) на різні галузі, серед яких є місце і для філософії. Але тут постає надважливе запитання: якщо філософія є наукою, то що за предмет вона досліджує? Зрозуміло, що класифікація наукових галузей передбачає ознаку, за якою здійснюється поділ, і визначаються члени поділу, обсяги яких не мають перетинатися. На цю тему існує багато томів різних досліджень, але тут не місце для них. Ми лише окреслимо *проблему визначення* філософії та її *предмету* і запропонуємо власну відповідь.

Та насамперед звернімо увагу на те визначення, яке кожен допитливий студент може знайти в Інтернеті, а там він може прочитати, що «Філософія – ... особлива форма пізнання світу, що виробляє систему знань про фундаментальні принципи буття людини, про найзагальніші суттєві характеристики людського ставлення до природи, суспільства та духовного життя у всіх його основних проявах... Також під філософією розуміють форму людського мислення, теоретичну форму світогляду»⁶. Оскільки йдеться про «особливу форму пізнання світу, що виробляє систему знань про фундаментальні принципи буття людини», то стисло це можна сформулювати як «особлива наука про буття людини». На це можна зауважити, що будь-яка наука є *особливою*, бо це й зумовлює галузевий поділ єдиної Науки. Філософія тут проголошується «наукою про буття людини», але ж це більше схоже на визначення культурології (культура як буття людини) чи

¹ Ясна, І. (2015). Чи потрібен «ребрендинг» український філософії? *Філософська думка*. 2015. № 6. Київ: Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, 25.

² Ясна, І. (2015). Чи потрібен «ребрендинг» український філософії? *Філософська думка*. 2015. № 6. Київ: Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, 30.

³ Платон. Хармид 170с: «Каким же образом рассудительность, если она лишь наука наук (підкреслено нами – В.П.), узнает, что она познаёт то, что относится к здоровью или же к зодчеству?». Платон. Хармид 174е: «Если рассудительность – это наука наук (підкреслено нами – В.П.) по преимуществу и она руководит другими науками, то, начальствуя при этом и над наукой о благе, она приносит нам пользу». Платон. Лосев, А.Ф., Асмус, В.Ф., Тахо-Годи, А.А. (общ. ред.) (1990). Хармид. Собрание сочинений: в 4-х т. (т. 1). Москва: Мысль, 363, 369.

⁴ Гегель, Г.В.Ф. (1974). *Энциклопедия философских наук*: в 3-х т. (т. 1). Москва: Мысль.

⁵ Віндельбанд, В. (2000). *История Новой философии в ее связи с общей культурой и отдельными науками*: в 2-х т. (т. 2. От Канта до Ницше). Москва: ТЕРРА–Книжный клуб; КАНОН-пресс-Ц, 329.

⁶ Філософія. <<https://uk.wikipedia.org/wiki/>> (2016, Лютий, 14).

антропології (наука про походження й еволюцію людини¹). Далі стверджується, що філософія є наукою «про найзагальніші суттєві характеристики людського ставлення до природи, суспільства та духовного життя у всіх його основних проявах...», звідки слідує, що філософія є наукою «про природу, суспільство і дух», яке теж не витримує жодної критики. Бо з XIX століття природознавчі науки, або стисло природознавство (як сукупність наук про *природу*), виробили власні експериментальні та всезагальні інструменти пізнання (теорії), що знову ж таки обумовлюють їх самостійний шлях розвитку. Щодо *суспільства*, то воно стало предметом дослідження соціології та інших суспільствознавчих наук (експериментальних і теоретичних), які теж здобули статус галузевих наук. Отже, залишається «дух». І як тут знову ж не згадати «Філософію духа» Гегеля, яка поєднувала в собі суб'єктивний, об'єктивний і абсолютний дух. Для того, щоб не заглиблюватися у цю множину позначень слова «дух», зазначимо, що визначати філософію як науку про *дух* на сьогодні теж неправильно із таких міркувань. «Філософія духа», безперечно, є розділом філософії (який би зміст не вкладати у семантику «духу») і є видовим поняттям до родового поняття «філософія». Тому казати, що «філософія духа є філософією» – цілком слушно, а ось стверджувати, що «філософія є філософією духа» – припускати логічної помилки щодо дефініції². Що ж у нас залишається?.. Друга частина висловлювання, що філософія є «формою людського мислення, теоретичною формою світогляду». З його початку випливає, що філософія є логікою (наукою про форми і закони людського мислення). І знову ж таки перед нами аналогічна ситуація, яку ми тільки що розглянули щодо поняття «дух». Тобто, логіка звичайно є частиною філософії, але уся філософія не може бути зведена тільки до логіки. А з продовження висловлювання можна зробити висновок, що філософія є «теоретичним світоглядом» або, простіше, *світоглядною наукою*. А яка наука сьогодні не є світоглядною?.. Риторичне запитання.

Отже, загальний висновок такий: наведене визначення філософії фактично визначенням не є, бо воно: 1) зводить філософію до інших наук (культурології, антропології), 2) ототожнює філософію з її розділом (логікою, філософією духа), 3) не вбачає особливостей, які відрізняють її від природознавства і суспільствознавчих дисциплін, а отже фактично є застарілим і таким, що містить навіть логічні помилки. Але ж багато філософської і навчально-методичної літератури відтворюють це визначення як повністю, так і окремі його фрагменти. Звідки походить така любов до цього симулякра?

Запропоную порівняти його з цитатою Ф. Енгельса з «Діалектики природи», яку він писав ще у 70-х роках XIX століття: «...Диалектика рассматривается как наука о наиболее общих законах всякого движения. Это означает, что ее законы должны иметь силу как для движения в природе и человеческой истории, так и для движения мышления»³. Впадає у вічі значна подібність цих визначень.

Після своєї перемоги в 1917 році більшовики безпощадно боролися за домінування комуністичної ідеології. Остаточна її канонізація сталася 1938 року після друкування короткого курсу «Історії ВКП(б)» І. Сталіна. Четверта частина цього курсу містила спеціальний філософський розділ «2. О диалектическом и историческом материализме»⁴. Саме з того часу й постала добре відома формула, що «философией марксизма-ленинизма является диалектический и исторический материализм...»⁵. Або іншими словами: «Предметом марксистской философии является изучение наиболее общих законов развития природы, общества и мышления»⁶. Отже, наш симулякр став нарешті добре впізнаваним: він походить з діалектичного та історичного матеріалізму, якій проголошує себе «цілісним філософським вченням, яке дає наукове розв'язання питання про закономірності розвитку природи, суспільства і людського мислення...»⁷.

¹ Антропологія. <<https://uk.wikipedia.org/wiki/>> (2016, Лютий, 14).

² Помилка занадто вузького визначення поняття.

³ Енгельс, Ф. (1961). Диалектика природы. К. Маркс, Ф. Энгельс, *Сочинения* (т. 20). 2-е вид. Москва: Государственное изд-во политической литературы, 582.

⁴ Сталин, И.В. (1945). *История ВКП(б)*. Краткий курс. Москва: ОГИД, РОСПОЛИТИЗДАТ, 165.

⁵ Глезерман, Г.Е. Обичкин, Г.Д., Тушунов, А.В. (1954). Марксизм-ленинизм. *Большая Советская энциклопедия* (т. 26). 2-е изд. Москва: Государственное научное изд-во Большая Советская энциклопедия, 325.

⁶ Кузнецов, К.Т., Готт, В.С., Коршунов, А.М. и др. Шептулин, А.П. (ред.) (1974). *Диалектический материализм*. Москва: Высш. школа, 95.

⁷ Аза, Л.О., Алексеева, М.І., Андрос, Є.І. та ін. Шинкарук, В.І. (ред.) (1986). Діалектичний матеріалізм. *Філософський словник*. 2-е вид., перероб., допов. Київ: Гол. Редакція Української Рад. Енциклопедії, 145.

Таким чином, можна зробити висновок щодо досить поширеного визначення філософії та її предмету: основу розглянутої вище дефініції філософії складає точка зору Ф. Енгельса (70-х років XIX століття), яка була перетворена на догму І. Сталіним і з 1938 року проголошувалася як єдино правильне вчення на теренах усього СРСР (в т.ч. в УРСР), а також за його межами. Всі інші філософські вчення оголошувалися буржуазними і брехливими. Звичайно, що після смерті І. Сталіна відбулася певна лібералізація (так звана «відлига»), але вона не стосувалася головного – сталінських принципів. І тому аж до 1991 року в Україні філософія фактично викладалася у ВНЗ як діалектичний та історичний матеріалізм, стисло – «діамат та істмат».

Сьогодні, на 26-тому році української незалежності, внаслідок декомунізації нарешті знімають комуністичних вождів із постаментів. Але завалити ідолів на площах міст і сіл не складно, набагато складніше здійснити декомунізацію у свідомості людей. У зв'язку з чим слід визнати: філософській громадськості необхідно активізувати дослідження фундаментальних філософських питань з метою очищення світоглядного простору від різноманітних ментальних симулякрів, або «ідолів розуму» за Ф. Беконом.

Наступна важлива проблема – це подолання заідеологізованості філософії. Часто згадують 1922 рік, коли з радянського союзу було вигнано майже сотню інтелектуалів, переважно філософів, які не погодилися вважати марксизм єдиним правильним вченням. І мало хто згадує, що репресії філософів і філософії на цьому не припинялися весь час існування радянської держави. Відомий український філософ В.С. Горський нагадував про непросту долю філософського життя у 1930-х роках в Україні: «Склалась, на жаль, досить “природна” для того часу ситуація. Ніяких офіційних ухвал про закриття Інституту [філософії – прим. В.П.] не приймалося, але одного дня він припинив своє існування, коли останній, що досі був на волі, його співпрацівник опинився за ґратами НКВС, там, де вже перебували його колишні колеги. З однією із цих “останніх жертв” передісторії Інституту філософії я вже в часи хрущовської “відлиги” майже водночас прийшов працювати до Інституту. Микола Захарович Юшманов повернувся після “вимушеної перерви”, що тривала майже 25 років»¹. Наступну свою реінкарнацію Інститут філософії розпочав вже у 1946 році.

У другій половині 20-х років І. Сталіним було інспіровано публічну дискусію щодо взаємовідношення філософського вчення і природознавства. За спогадами її учасників, широке публічне обговорення виявило дві основні сторони цієї суперечки: механістів (переважно природознавців та інженерів) і діалектиків (власне філософів). У результаті полеміки щодо вищих і нижчих форм руху матерії перемогла своєю доказовістю точка зору діалектиків. А на початку 30-х років у філософії на першій план вийшла партійна лінія, представлена М.Б. Мітініним та ін. І тоді НКВС репресувало спочатку механістів – їх не розстріляли, а заслали на важку працю для «перевиховання» у табори системи ГУЛАГ. Пізніше в газеті «Правда» з'явилася стаття про те, що діалектики в дискусії знехтували спадщиною В.І. Леніна. Це, звичайно, був у чистому виді політичний донос. І не зважаючи на те, що на той час в СРСР вже не залишилося філософів, які б не визнавали панівною марксистську ідеологію, НКВС не тільки репресувало всіх діалектиків (тобто філософів), учасників дискусії, – переважно усіх їх було розстріляно. Філософія була «зачищена». Так відбувалася підготовка, мабуть, до забезпечення одностайності схвалення нової радянської Конституції² (1936) і короткого курсу «Історії ВКП(б)» (1938). Філософія в СРСР остаточно перетворилася на ідеологію. З того часу розвивати її дозволялося лише перевіреним ідеологам від компартії. ...«Діалектичний матеріалізм творчо розвивають марксистсько-ленінські комуністичні та робітничі партії, філософи-марксистист...»³.

Після смерті І. Сталіна 1953 року та зміни керівництва у партії і державі правлячий режим майже не змінився. Дещо змінилася внутрішня політика, настала «відлига». Особливо після розвінчання культу особи І.Сталіна. Лібералізація торкнулася і філософії – філософам «дозволили» власними словами розповідати те, що було вже канонізовано. Настав час комуністичної схоластики, тобто схвалювалися лише ті положення філософії, які зміцнювали віру в комунізм. Але періодично репресії відновлювалися, в тому числі й серед філософської громадськості. У ВНЗ викладалася не філософія, а «діамат та істмат» – ідеологія компартії.

¹ Горський, В.С. (2001). Дещо про історію з історією філософії (суб'єктивні нотатки свідка). *Філософія в українській культурі: (методологія та історія)*. Київ: Центр практичної філософії, 152.

² Конституційна комісія утворена на чолі з І. Сталіним.

³ Аза, Л.О., Алексеева, М.І. Андрос, Є.І. та ін. Шинкарук, В.І. (ред.) (1986). *Діалектичний матеріалізм. Філософський словник*. 2-е вид., перероб., допов. Київ: Гол. Редакція Української Рад. Енциклопедії, 142.

А що трапилося в українській філософії після 1991 року? Куди поділися «філософимарксистами»?.. Нікуди. Усі залишилися на своїх місцях і посадах. Лише повільно і досить поступово у філософію приходять молодь, природна зміна поколінь триває майже 30 років. Зростає спектр філософських вчень. Але деідеологізації не відбулося, а тому українська філософія потребує чіткої саморефлексії та відповіді на багато запитань щодо своєї історії у ХХ столітті. Зокрема, щодо партійності, заідеологізованості, щодо творчості і свободи думки та ін. Тому висновок і можлива наступна теза стосується підготовки третього тому «Історії філософії на Україні», анонсованого 1987 року як тритомник, лише два перші томи якого вишли друком¹. Тож робота над створенням цього заключного тому з історії української філософії ХХ століття може стати хорошою нагодою розповісти як про різноманітні дослідження і досягнення українських філософів у цей драматичний історичний період, так і про ті проблеми, яких зазнавала філософська думка в Україні.

«Битви за філософію» 2015 року висвітлили ще одну важливу проблему: як філософії в Україні стати українською філософією. Не можна замовчувати те, що 90–95% першоджерел із філософії доступні для студентів і фахівців російською мовою. Для розв'язання цієї проблеми дещо робиться видавництвом «Основи» та іншими. Але якщо усвідомити, скільки насправді ще й досі не зроблено, стає сумно. Сучасне постіндустріальне суспільство часто називають *суспільством знання*, оскільки у ньому надважливу роль відіграють інформаційні технології. Стовпи індустріального суспільства – капітал і праця – у постіндустріальному замінюються на інформацію і знання. Отже, увага до гуманітарного блоку галузей знань мала б зростати. А ми змушені визнати (і дискусія на сторінках публічних ЗМІ це підтверджує), що ситуація через об'єктивні і суб'єктивні причини рухається у протилежній бік. Із цього випливає теза: філософська спільнота мусить стати ініціатором розробки програми заходів, спрямованих на докорінне покращення стану першоджерел із філософії та розробки шляхів суттєвого розширення сфери україномовного знання із використанням сучасних інформаційних технологій.

З цією проблемою тісно пов'язана інша: уніфікація української філософської термінології. Адже не тільки терміни застосовуються будь-як, а й персоналії філософів. Наприклад, можна натрапити на кілька варіантів написання «Мак'явеллі», «К'еркегора», «Міля», «Вайтгеда» та багатьох інших. На сторінках часопису «Філософська думка» з цього приводу неодноразово лунала критика і заклики до якогось усталеного фахового підходу, зокрема цікава дискусія у кількох номерах за 2015 рік². Але просування і зміни на цьому важливому напрямку українізації філософії вкрай повільні.

А тепер щодо освіти і педагогіки. Місце і роль філософських дисциплін в освітньому процесі завжди хвилювало провідних філософів. Достатньо згадати кілька найвідоміших: план щодо створення берлінського університету Й.Г. Фіхте³, «Лекції про метод університетської освіти» Ф.В.Й. Шеллінга⁴, лист про «викладання *філософії в університетах*» Г.В.Ф. Гегеля⁵; пропедевтична перша глава «Вступу до філософії» В. Джеймса⁶ та багато інших. Але перед обговоренням суто дидактичних і виховних засад викладання філософії у ВНЗ необхідно розібратися у вітчизняних реаліях.

Насамперед потрібно розвінчати поширений міф: «Марксистська філософія... створювала якісь спільні моральні орієнтири...» (О. Білокобильський)⁷. Для того, щоб так заявляти, потрібно уважно прочитати хоча б спогади студентів і викладачів, учасників того – реального і трагічного, а не уявного і придуманого – навчального процесу. Стисло це викладання сталінського канону ідеології під виглядом «діамату та істмату» відбувалося так. Викладач із трибуни читав підручник

¹ Нічик, В.М., Горський, В.С., ін. Шинкарук, В.І. (гол. ред.) (1987). *Історія філософії на Україні*: в 3-х т. (т. 1-2). Київ: Наукова думка.

² *Філософська думка* (2015), 4, 5. Київ: Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України.

³ Фишер, К., Рукавишников, А.Б. (прим., послесл.) (2004). *История новой философии. Т. 6. Фихте. Жизнь, сочинения и учение*. Санкт-Петербург: РХГИ, 641.

⁴ Шеллинг, Ф.В.Й., Фокин, И. (пер. с нем., вступ. ст., примеч.) (2009). *Лекции о методе университетского образования*. Санкт-Петербург: Издательский дом Мирь, 3-140.

⁵ Гегель, Г.В.Ф. (1972). *О преподавании философии в университетах. Работы разных лет*: в 2-х т. (т. 1). Москва: Мысль, 417-425.

⁶ Джеймс, У., Грязнов, А. Ф. (пер. с англ., общ. ред., послесл. и примеч.) (2000). *Введение в философию*. Москва: Республика, 7-21.

⁷ Ясна, І. (2015). Чи потрібен «ребрединг» українській філософії? *Філософська думка*, 6. Київ: Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, 27.

слово в слово, а студенти так само слово в слово його записували. Але не всі. Деякі студенти мали такі самі підручники під партою і з олівцем перевіряли усе, що проголошував лектор. І якщо через якісь причини викладач пропускав слово (речення або абзац), то на перерві студент біг в партком і належно «повідомляв» про це. А партком тут же «повідомляв» туди, куди слід. І до кінця пар за викладачем вже приїжджав «чорний ворон» з НКВС. Якщо після співбесіди в НКВС викладач і повертався на роботу, то ситуація повторювалася, як у дзеркальному відображенні: на семінарському занятті студенти відповідали на запитання, а викладач перевіряв за підручником. І якщо студент пропускав слово (речення або абзац), то в партком біг вже викладач і до кінця пар знову ж таки приїжджали, але вже за студентом. Таким чином, викладання та екзамени з ідеологічних дисциплін (філософії, історії компартії, політичної економії, наукового комунізму і марксизму-ленінізму) виконували функції ідеологічного контролю у кожному семестрі й на кожному курсі, а ще – своєрідного сита, для того щоб жодна інша думка не впливала на формування молодого покоління. А якщо хтось з такою думкою все ж потрапляв до ВНЗ, то його легко позбувалися. Часом, не про саме такі «орієнтири громадян» сумує частина викладачів?.. Отже, висновок напрошується сам собою: реформа викладання гуманітарних дисциплін має рухатися у певному напрямку – спочатку деідеологізація філософії та інших предметів, а потім широке впровадження їх в освітній простір.

Потреба в ґрунтовній гуманітарній освіті молоді, мабуть, є загальним місцем. Усі це визнають, до неї усі закликають, але хура й нині там. Розповсюдження соціального лицемірства дезорганізує масову свідомість, зокрема моральна сфера потерпає від деформації моральних цінностей. Гострота цієї проблеми обумовлена глибоким зламом і інфляцією суспільних макроцінностей (Блага і Справедливості, Істини, Добра і Краси), зростанням атрофії мислення і совісті, що знаходить вираження у побутовій формулі: «бабло перемагає добро і зло». Таким чином, наступна теза цілком очевидна: ініціаторами створення і впровадження такої нової моделі гуманітарної освіти в Україні мають стати провідні українські філософи.

Свого часу І. Кант для філософії відновив її справжнє наукове значення, відновив практичну доцільність її моральних засад та цілісність спроможності суджень людського суб'єкта. І хоча результати досліджень І.Канта вже мають суто історичне значення, вся велич і значний вплив його критичної філософії, за Ф.В.Й. Шеллінгом, полягає у тому, що Кант 1) покінчив із методичним анархізмом та продемонстрував якісно новий рівень методології досліджень у філософії; 2) сприяв відкриттю нових філософських напрямків, якими пішли його наступники. Саме така оцінка змушує нас констатувати, що сьогодення потребує приходу «українського Канта», з метою здійснення кантівського перевороту в філософствуванні України.

І. Кант – великий гуманіст, він добре усвідомлював, що чим би філософія не займалася, до яких би захмарних висот абстрагування не сягала, – до сфери її компетенції належать такі питання: «1. Что я могу знать? 2. Что я должен делать? 3. На что я смею надеяться? 4. Что такое человек?»¹. А далі він продовжив, що перші три запитання, через які постають відповідні філософські науки – метафізика, мораль і релігія – по суті зводяться до четвертого. Таким чином, усі філософські розділи мають постати у системі наукового знання про людську особистість. Бо саме у цьому четвертому запитанні концентрується і постає найголовніший предмет у світі, до якого філософські знання мають безпосередній стосунок. Бо людська особистість є «человек, ибо он для себя своя последняя цель»², а отже, і філософія є наукою про цю людську особистість та має нарешті постати у власній правдивій формі як сучасний персоналізм.

І трансформація українського суспільства просто неможлива без появи нового українця, сформованого персоналістичною філософією і здатного до здійснення такої трансформації. Та особа, яка не вважає свою державу (країну) предметом власного морального зусилля, є несформованою та інфантильною особистістю, яку слід оцінювати як безвідповідальну за своє майбутнє, за долю своєї країни, – а в результаті така особа легко стає утриманкою інших держав, свої бажання може зводити до одного головного – еміграції. Та у випадку неможливості зробити це, вона стає на шлях «внутрішньої еміграції» у власній країні. Тому від стану розвитку філософської думки і змісту викладання філософії значним чином визначається майбутнє країни.

¹ Кант, И. (2006). Логика. Пособие к лекциям. *Трактаты*. 2-е изд., стереот. Санкт-Петербург: Наука, 438.

² Кант, И. Асмус, В.Ф. и др. (общ. ред.) (1966). Антропология с прагматической точки зрения. *Сочинения*: в 6-ти т. (т. 6). Москва: Мысль, 351.

Завершуючи ці нотатки хочу нагадати розумникам і розумницям дуже знаковий фільм «Покаяння» відомого режисера Т. Абуладзе, що з'явився під час перебудови й окреслив її жахливі суперечності. Так ось, в останньому епізоді цього фільму герой дивується з того, навіщо будуються вулиці, які не приводять людей до храму, до глибокої духовності. Трохи переосмислюючи цей епізод я хочу на завершення поставити запитання: «Кому потрібна філософія, яка не веде до розбудови храму людської особистості?..».

References:

1. Aza, L.O., Aleksyeyeva, M.I., Andros, Ye.I. ta in. Shynkaruk, V.I. (red.) (1986). *Dialektychnyj materializm* [Dialectical materialism]. *Filosofskiy slovnyk* [The dictionary of Philosophy]. 2-e vyd., pererob., dopov. [2-nd edition, remade, supplemented]. Kyiv: Gol. Redakciya Ukrayins'koyi Rad. Ency'klopediyi, 142-145. [in Ukrainian].
2. Vindelband, V. (2000). *Istoriya Novoy filosofii v ee svyazi s obshhej kul'turoj i otdel'nymi naukami* [The history of the New Philosophy in its connection with the general culture and individual sciences]: v 2-h t. (t. 2. Ot Kanta do Nicshe) [in 2 volumes (vol.2 From Kant to Nicshe)]. Moscow: TERRA–Knizhnyj klub; KANON-press-C. [in Russian].
3. Gegel', G.V.F. (1972). *O prepodavanii filosofii v universitetah* [About teaching philosophy in universities]. *Raboty raznyh let: v 2-h t. (t. 1)* [The works of different years: in 2 volumes (vol. 1)]. Moscow: Mysl', 417-425. [in Russian].
4. Gegel', G.V.F. (1974). *Jenciklopedija filosofskih nauk* [Encyclopedia of Philosophy]: v 3-h t. (t. 1) [in 3 volumes (vol. 1)]. Moscow: Mysl'. [in Russian].
5. Gegel, G.V.F., Osadchuk, R., Kushnir, M. (per. z nim.) (2000). *Osnovy filosofiyi prava, abo pryrodne pravo i derzhavoznavstvo* [Fundamentals of the Philosophy of law or Natural law and States science]. Kyiv: Yunivers. [in Ukrainian].
6. Glezerman, G.E. Obichkin, G.D., Tushunov, A.V. (1954). *Marksizm-leninizm* [Marxism-Leninism]. *Bol'shaja Sovetskaja jenciklopedija (t. 26). 2-e izd* [The Big Soviet Encyclopedia]. Moscow: Gosudarstvennoe nauchnoe izd-vo Bol'shaja Sovetskaja jenciklopedija. [in Russian].
7. Gorskyj, V.S. (2001). *Deshho pro istoriyu z istoriyeyu filosofiyi (subyektivni notatky svodka)* [Something about the history of the history of philosophy (Notes subjective witness)]. *Filosofiya v ukrajinskij kulturi: (metodologiya ta istoriya)*. Kyiv: Centr prakty`chnoyi filosofiyi, 151–163. [in Ukrainian].
8. Dzhejms, U., Grjaznov, A.F. (per. s angl., obshh. red., poslesl. i primech.) (2000). *Vvedenie v filosofiju* [Introduction to Philosophy]. Moscow: Respublika, 7-21. [in Russian].
9. Kant, I., Asmus, V.F. i dr. (obshh. red.) (1966). *Antropologija s pragmaticheskoy tochki zrenija* [Anthropology from a pragmatic point of view]. *Sochinenija: v 6-ti t. (t. 6)* [Composotions: in 6 volumes (vol. 6)]. Moscow: Mysl', 349–388. [in Russian].
10. Kant, I. (2006). *Logika* [Logics]. *Posobie k lekcijam. Traktaty. 2-e izd., stereot.* [The manual for lectures. Tractates. The 2nd edition, stereotype]. Saint-Petersburg: Nauka, 425-534. [in Russian].
11. Kuznecov, K.T., Gott, V.S., Korshunov, A.M. i dr. Sheptulin, A.P. (red.) (1974). *Dialekticheskij materializm* [Dialectical materialism]. Moscow: Vyssh. shkola. [in Russian].
12. Nichyk, V.M., Gorskyj, V.S. ta in. Shynkaruk, V.I. (gol. red.) (1987). *Istoriya filosofiyi na Ukrayini* [History of Philosophy in Ukraine]: v 3-x t. (t. 1-2) [in 3 volumes (vol. 1-2)]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
13. Platon. Losev, A.F., Asmus, V.F., Taho-Godi, A.A. (obshhaja red.) (1990). *Harmid* [Harmid]. *Sobranie sochinenij: v 4-h t. (t. 1)*. Moscow: Mysl', 341-371. [in Russian].
14. Stalin, I.V. (1945). *Istoriya VKP(b). Kratkij kurs* [History of the CPSU (b). Short Course]. Moscow: OGID. ROSPOLITIZDAT. [in Russian].
15. Fisher, K., Rukavishnikov, A.B. (prim., poslesl.) (2004). *Istoriya novoy filosofii* [The history of the new philosophy]. *T. 6. Fihte. Zhizn', sochinenija i uchenie* [Vol. 6. Fichte. Life, compositions and doctrine]. Saint-Petersburg: RHGI. [in Russian].
16. *Filosofska dumka* [Philosophical thought] (2015), no. 4, 5. Kyiv: In-t filosofiyi im. G.S. Skovorody NAN Ukrayiny. [in Ukrainian].
17. Shelling, F.V.J., Fokin, I. (per. s nem., vstup. st., primech.) (2009). *Lekcii o metode universitetskogo obrazovanija* [Lectures on the method of university education]. Saint-Petersburg: Izdatel'skij dom Mir, 3-140. [in Russian].
18. Jengel's, F. (1961). *Dialektika prirody* [Dialectics of Nature]. K. Marks, F. Jengel's, *Sochinenija (t. 20). 2-e vid.* [K. Marks, F. Engels. Compositions (vol. 20) 2nd edition]. Moscow: Gosudarstvennoe izd-vo politicheskoy literatury, 343-626. [in Russian].
19. Yasna, I. (2015). *Chy potriben «rebredyng» ukrajinskij filosofiyi?* [Is a "rebredyng" of Ukrainian philosophy needed?]. *Filosofska dumka* [The Philosophical thought], no. 6. Kyiv: In-t filosofiyi im. G.S. Skovorody` NAN Ukrayiny`, 23-38. [in Ukrainian].
20. *Antropologiya* [Anthropology]. <<https://uk.wikipedia.org/wiki/>> (2016, February, 14). [in Ukrainian].
21. *Filosofiya* [Philosophy]. <<https://uk.wikipedia.org/wiki/>> (2016, February, 14). [in Ukrainian].